

O’Callaghan, Joseph F. 2016. *Rekonkwista. Krucjaty w średniowiecznej Hiszpanii*. Przekład Jan Szkudliński. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. S. 397.

Poznanie świata jest jedną z wielkich dyspozycji ludzkich, jedno z pragnień i znaczących elementów edukacyjnych człowieka. Będzie ono trwało przez niemal całe życie, z różnym natężeniem, choć z różnymi skutkami i owocami. Faktem pozostaje zwłaszcza bogactwo rozumu oraz jego percepcje, obok m.in. bogactwa zmysłów, jako szczególnie wrażliwa kategoria w płaszczyźnie poznawczej, którą dysponuje człowiek.

Oczywistym jest, że niektóre regiony świata odegrały szczególną rolę polityczną czy kulturową, i to w sensie ich oddziaływania na lokalną, a wielokrotnie i szerszą historię, wręcz światową czy globalną. Z pewnością do takich zalicza się Hiszpania, oczywiście nie całe jej dzieje. Trzeba bowiem pamiętać, iż proces kształtowania się tego państwa, tak politycznie jak i geograficznie, jest bardzo skomplikowany i długotrwały. Wydaje się, że proces kulturowy był o wiele łatwiejszy ze względu na fundamenty kultury greckiej i łacińskiej. Jednak spotkanie ze światem i religią muzułmańską jest mocno wpisane w Półwysep Iberyjski. Stąd zainteresowanie tym fenomenem i próby jego opisu, są bardzo ważne w całym pochyleniu się nad niektórymi etapami dziejów Hiszpanii.

Autor prezentowanej książki jest wybitnym znawcą problematyki średniowiecznej Hiszpanii. Jest autorem wielu artykułów, szkiców i opracowań naukowych. Opublikował także liczne książki, m.in. *The Spanik Military Order of Calatrava and Its Affiliates* (London 1975), *A History of Medieval Spain* (Ithaca 1975), *The Cortes of Castile-Leon, 1188-1350* (Philadelphia 1989), *Alfonso X and the Cantigas de Santa Maria: A Poetic Biography* (Leiden 1998).

Książkę otwiera dedykacja z cytatem z Księgi Przysłów 31,28.31 (s. 5) oraz schematyczny spis treści (s. 7). Z kolei zamieszczono dość obszerny wstęp (s. 9-12). Całość książki podzielona została na dziewięć rozdziałów, a te z kolei na mniejsze fragmenty opatrzone tytułami. Oto tytuły poszczególnych rozdziałów: 1. *Rekonkwista, święta wojna i krucjata* (s. 13-46); 2. *Od Barbastro po Almerię, 1063-1157* (s. 47-92); 3. *Od Almerii do Las Naves de Tolosa, 1157-1212* (s. 93-134); 4. *Od Las Naves de Tolosa do Kordoby, 1212-1236* (s. 135-167); 5. *Od Kordoby do Sewilli, 1236-1248* (s. 169-203); 6. *Sztuka wojenna w epoce krucjat* (s. 205-243); 7. *Finansowanie rekonkwisty i krucjat* (s. 245-284); 8. *Liturgia rekonkwisty i krucjat* (s. 285-330); 9. *Epilog* (s. 331-341).

Z kolei zamieszczono cztery genealogie (s. 342-345), wykaz skrótów (s. 347-349) i bibliografię, która podzielono na: 1. Kroniki chrześcijańskie; 2. Kroniki muzułmańskie; 3. Edycje dokumentów; 4. Źródła publikowane; 5. Opracowania (s. 351-397).

Oto dzieło o wartkiej narracji i pogłębionej refleksji wokół zagadnienia określonego w tytule, a zwłaszcza w podtytule rozprawy traktującej o dziejach średniowiecznej Europy. Jest to zatem dość szeroki temat i jego kontekst, co może budzić różne pytania. Wskazany fenomen krucjat jest w użyciu tego słowa, w omawianym kontekście, pewnym poszerzeniem jego dość powszechnie przyjętej interpretacji. Wskazanie na krucjaty w średniowiecznej Hiszpanii tym bardziej budzi zainteresowanie i pytania merytoryczne oraz formalne. Oczywiście, mając na względzie zmaganie z ekspansywnym islamem, wydaje się uzasadniona taka terminologia, mimo iż nie dotyczy to wprost Ziemi Świętej.

Autor wskazuje, że „centralnym motywem niniejszej książki jest ewolucja rekonkwisty od końca XI w. po połowę wieku XIII. Szczególną uwagę zwracam na wpływ ideologii krucjat na wojny prowadzone na Półwyspie Iberyjskim” (s. 45). Dochodząc po szerszej analizie badawczej, zwłaszcza uwzględniając literaturę przedmiotu, Joseph F. O’Callaghan stwierdza: „Podczas gdy rekonkwista była zawsze celem chrześcijańskich królów, nie każda prowadzona w ramach rekonkwisty kampania

była krucjatą. Skoro jednak można mówić o «Hiszpanii rekonkwisty», uważam, że zupełnie zasadne jest także określenie «Hiszpania krucjat» (s. 46).

Jak słusznie wskazuje autor we wstępie do omawianej książki: „Choć wydarzenia opisane w niniejszej książce miały miejsce 800-900 lat temu, tragedia 11 września 2001 r. z całą siłą przypomniała światu, że retoryka krucjaty, świętej wojny i dżihadu oraz wywoływane przez nią gwałtowne uczucia wciąż pozostają groźna i skutecznie wykorzystywaną bronią w dzisiejszym świecie” (s. 12). To jest bowiem realna konfrontacja różnych wizji kulturowych i cywilizacyjnych, w przypadku islamu integralnie związana z religią oraz wykorzystaniem jej do celów zdecydowanie ideologicznych i politycznych. Jest to niezwykle skomplikowana rzeczywistość, chyba świadomie nie do końca rozeznawana. Politycznie bowiem taka sytuacja jest bardziej wygodna.

Patrząc bardzo ogólnie, ale w pewnym sensie dość powierzchownie, pisze autor: „Zmagania chrześcijan z islamską Hiszpanią można opisać zarówno jako wojnę zaborczą, jak i zmagania religijne” (s. 22). Wydarzenia jednak są bardziej złożone, zwłaszcza jeśli analizuje się je w szerszym kontekście ówczesnej polityki, nie tylko basenu Morza Śródziemnego. Choćby przywołując wielorakie powiązania rodowe, kulturowe, ekonomiczne i polityczne głównych bohaterów polityki tego okresu.

Obrazy i fakty ukazane na kartach książki Joseph F. O'Callaghan to nie tylko nakreślenie rekonkwisty, a dalej jak podpowiada autor w podtytule: „Krucjaty w średniowiecznej Hiszpanii”. Te wydarzenia tworzą podstawy fenomen z roku 1492 roku, a więc zwłaszcza wypędzenie Maurów i Żydów oraz konsekwencji wyprawy Krzysztofa Kolumba do Indii Zachodnich. Ten wątek jest bardzo mało dostrzegany, a wydaje się, że w średniowieczu to było już wówczas rodzenie się nowej Hiszpanii, zwłaszcza dzięki genialnym i dalekowzrocznym Królom Katolickim, Izabeli i Ferdynandowi. W średniowiecznej rekonkwicie rodził się nowy duch i myślenie, postrzeganie wymiarów narodowych i społecznych oraz rozumienia, postrzegania i przeżywania wiary oraz religii.

Jak wskazują fakty historyczne przecież w 711 r. Arabowie i Berberowie sforsowali Cieśninę Gibraltarską i zniszczyli królestwo Wizygotów. Gdy w lipcu 1099 r. krzyżowcy zdobyli Jerozolimę, na Półwyspie Pirenejskim wciąż dominowali muzułmanie, ale mimo nieustannych wypraw na północ nie mogli jednak sobie poradzić z chrześcijańskimi enklawami u podnóża Pirenejów i Gór Kantabryjskich. Ostatecznie dopiero w 1085 r. chrześcijańskie wojska zajęły Toledo, ale musiało upłynąć jeszcze 400 lat, zanim w 1492 r. emir Muhammad XII poddał Grenadę i wyznawcy Allaha zostali ostatecznie wyparci z półwyspu. To owoc niezwykłych działań oraz dalekowzrocznej polityki Królów Katolickich, Izabeli i Ferdynanda. To czas rodzenia się nowej Hiszpanii, także z jej ekspansją w Nowym Świecie, a z czasem i dalej poprzez kolejne odkrycia.

Autor wskazuje: „Pisząc tę książkę, starałem się wykorzystać wszystkie znane mi i dostępne źródła, choć w porównaniu do innych krajów europejskich liczba źródeł chrześcijańskich i muzułmańskich dla dziejów ówczesnej Hiszpanii jest ograniczona” (s. 10). Wydaje się, że stwierdzenie to jest zdecydowanie asekurancie, bowiem bogactwo źródeł jest bardzo szerokie, co więcej jawi się pytanie o ich dobór. Jeszcze bogatsza jest literatura przedmiotu, wręcz trudna do objęcia i naukowej analizy. Ostatecznie jednak autor ma tutaj – w tym względzie – prawo do osobistych wyborów.

Jak wskazuje Joseph F. O'Callaghan „dzieje historiografii krucjat pomagają wyjaśnić przyczynę tak do niedawna ograniczonego ich postrzegania i opisanie. Ponieważ w wyprawach na pomoc Jerozolimie brały udział kolejne pokolenia francuskich władców i rycerzy, krucjaty traktowano jak integralną część historii Francji. Angielscy i amerykańscy mediewiści, skupiający początkowo uwagę na Francji i Anglii, byli w oczywisty sposób zainteresowani krucjatami do Ziemi Świętej, ignorowali zaś lub tylko wzmiankowali wojnę prowadzoną z islamem w Hiszpanii” (s. 9). Nie oznacza to, że był to jedyny kierunek krucjat, bowiem miały one także ukierunkowanie przeciwko zwolennikom Reformacji,

choćby na północy Europy. Przybliża to w sposób interesującym m.in. Eric Christiansen *Krucjaty północne* (Poznań 2009).

Słusznie zauważa autor: „Jeśli zatem ktoś pragnie badać dzieje krucjat, musi brać pod uwagę cały basen Morza Śródziemnego obejmujący średniowieczną Hiszpanię” (s. 9). Ten basen wodny, mimo już wówczas widocznych wielkich różnic religijnych i kulturowych, w wielu płaszczyznach łączy społeczności, które zamieszkiwały wzdłuż jego brzegów. Nie ulega wątpliwości, że kształtująca się Hiszpania była znaczącym komponentem, zwłaszcza że ze względu na zamieszkujących Półwysep Iberyjski wyznawców Allaha.

Cennym materiałem pogładowym dla twórczej lektury prezentowanego studium może być 17 zamieszczonych reprodukcji ilustracji, fotografii oraz mapki (między stronami 208-209) oraz zestawienia (s. 209, 212). Przypisy generalnie pełnią rolę wybitnie bibliograficzną. Nie ma tam dopowiedzeń czy wyjaśnień oraz komentarzy. Natomiast ciekawe są zamieszczone czasem w tekście dłuższe cytaty przywoływanych źródeł (s. 62-63, 115-116, 123, 179-180, 195-197, 269).

Przeglądając bibliografię można zauważyć, iż są w niej tylko trzy pozycje, które doczekały się przekładów na język polski. Świadczy to dobitnie o braku zainteresowań tą tematyką u wydawców i szerszych odbiorców, a także polskich badawczy. W polskiej świadomości, nie tylko potocznej, nadal mało funkcjonuje świadomość historycznego znaczenia Hiszpanii w walce przeciwko islamowi, w Ziemi Świętej ale na Starym Kontynencie, a zwłaszcza na Półwyspie Iberyjskim.

Autor książki odwołuje się także do tekstów Pisma św., ale tłumacz nie wskazał do jakiego przekładu sięga. Natomiast w opisach określeń cytatów występuje system najczęściej stosowany w Polsce oraz w języku angielskim (s. 31, 299, 323, 324, 327). Zawołanie przypisywane wyprawom krzyżowym występuje w dwóch wersjach: *Deus vult* lub *Deus lo volt*. Ta druga wersja wydaje się bardziej poprawna i przystająca do łaciny średniowiecznej. Natomiast w książce J. F. O'Callaghan występuje wersja *Deus le veult*, która jest błędna (s. 291). Tłumacz także przywołuje

dawną formę czynić niewolnikiem „niewoląc” (s. 287).

Poważnym brakiem w pracy o charakterze historycznym jest pominięcie indeksu nazwisk oraz miejscowości. Natomiast dobrym narzędzie w takiej książce, zwłaszcza wobec nagromadzenia wielu osób i faktów, byłoby także zestawienie chronologiczne, ukazujące ogólne dzieje świata, chrześcijaństwa oraz islamu, a także hiszpańską ekspansję. Jednak pewną pomocą mogą tutaj być wspomniane zestawienia genealogiczne.

Można zatem cytując autora wyrazić pewną ogólną uwagę: „Niniejsze studium skupia się na średniowiecznej Hiszpanii, dawnej rzymskiej prowincji «Hispania», według określenia używanego przez papieży i innych w stosunku do całego Półwyspu Iberyjskiego. Wzięcie pod uwagę rekonkwisty i krucjat we wszystkich hiszpańskich królestwach, czyli Aragonii, Katalonii, Nawarze, Kastylii, Leonie i Portugalii, powinno ułatwić nam zrozumienie wojny między chrześcijaństwem a islamem jako fenomenu ogólnoeuropejskiego” (s. 46). To słowo autora wskazujące na szeroki kontekst konieczny dla optymalnej lektury prezentowanej książki.

Dość groteskowe i w zasadniczej części błędne jest ostatnie zdanie książki. Autor pisze bowiem o problemie dyspensy od konieczności wstrzymania się od pokarmów mięsnych: „Zniesiono to ostatecznie podczas reformy zasad postu na Soborze Watykańskim Drugim. W ten sposób dobiegła końca historia bulli krucjatowych oraz wojen krzyżowych w Hiszpanii” (s. 341). Łączenie tych problemów jest mało poważne i wydaje się świadectwo o autorze książki oraz jego postrzeganiu wielu problemów, które nie były tak groteskowe. Dziś w kontekście nowych wydarzeń wobec których staje Europie tamte wydarzenia nabierają, niekiedy dramatycznych perspektyw. Wydaje się zatem, że jednak historia winna być nadal nauczycielką życia.

Trzeba pamiętać, że średniowiecze w swym szeroko pojętym życiu osobowym i społecznym kierowało się określonymi uwarunkowaniami kulturowymi i religijnymi. Niekiedy nie jest łatwo wnikać w te skomplikowane fakty, zwłaszcza, że odnoszą się one tylko do konkretnych osób. Istnieje bowiem niebezpieczeństwo, co ma miejsce w prezentowanej

książce, że powzięta teza niejednokrotnie nie oddaje prawdy faktów, a zwłaszcza ich interpretacji. Mocno na tym zaciążyły uwagi z pierwszego rozdziału: „Rekonkwista, święta wojna i krucjat”. Autor stara się bowiem wskazać, że jego precyzacje są całkowicie słuszne. Wydaje się jednak, że omawiane realia są o wiele bardziej dynamiczne i twórcze, choćby patetycznie nazwana przez autora „liturgia rekonkwisty i krucjaty”.

Interesującym jest lektura prezentowanej książki, m.in. w kontekście wydarzeń ewangelizacyjnych jakie rozgrywały się w Polsce. To m.in. szerokie działania wobec Prusów i innych ludów ościennych, choć przybierały one zupełnie inny charakter. Nie mniej jednak motywowane były elementami wiary i religii. Warto, śledząc dzieje rekonkwisty w Hiszpanii lepiej rozeznaczyć wydarzenia w Polsce, także z wątkami krytycznymi.

Wspomniany ostatni tytuł książki obfituje w terminy czy opinie, które świadczą o pewnej swobodzie narracji, np. „zapewne mianowali” czy „z pewnością kładli” (s. 286). Mimo takiej niepewności, autor i tak dalej wyciąga daleko idące wnioski. Zresztą autor opisując ważne elementy wypraw czasem tekst swój obarcza pewną ironią. Niekiedy same postawy religijne sprowadza do pewnych wręcz automatycznych postaw, a nie widzi w nich znamion osobowej wiary (s. 329-330). Często mimo braku źródeł autor wysuwa daleko idące opinie (s. 298). Nie jest prawdą, iż liturgię mozarabską wszędzie zastąpiła rzymska (s. 299).

Książka Joseph F. O'Callaghan jest interesująca refleksją nad ważnym fenomenem dziejów Hiszpanii, a wraz z nią i całej Europy. Zawarte historyczne informacje dziś nabierają jeszcze nowych wymiarów, zwłaszcza w kontekście napływu wyznawców islamu do Europy, i to drogami pokojowymi. Zagadnienia z przeszłości także stają wobec zjawiska terroryzmu umotywowanego także religią muzułmańska i ideologią islamu.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LIX

Zeszyt 3

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2017

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Ślawik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr Jerzy Sojka

Skład komputerowy – Łukasz Troc

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa tel. +4822 635-68-55

Nakład: 200 egz., objętość ark. wyd.: 12,6

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10,
15-703 Białystok

Spis treści

ARTYKUŁY:

| | |
|--|-----|
| METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>Duch Święty w dziele uświęcenia człowieka</i> | 373 |
| MARCIN HINTZ, <i>Badania w zakresie teologii systematycznej w Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego</i> | 405 |
| JERZY OSTAPCZUK, <i>Rozważania o genezie cyrylickiego kijowskiego ewangeliarza pełnego z 1707 roku</i> | 425 |
| WŁODZIMIERZ WOŁOSIUK, <i>Fenomen sakralny twórczości wokalne Aleksiego Turenkova</i> | 469 |
| ZBIGNIEW KAŻMIERCZAK, <i>Kwakryzm liberalny jako odpowiedź na współczesną wielość kulturowo-religijną</i> | 509 |
| MARCIN RZEPKA, <i>Historiografia pentekostalna i postkolonializm: przewartościowania i reinterpretacje</i> | 527 |

JUBILEUSZE:

| | |
|---|-----|
| WILHELM SCHWENDEMANN, <i>Sola Scriptura - eine Anfrage an das Bibelverständnis Martin Luthers</i> | 549 |
| WILHELM SCHWENDEMANN, <i>Was jeder Evangelische wissen muss – Basics des Christentums – eine Gesprächsveranstaltung</i> | 575 |
| KAROL TOEPLITZ, <i>Wyjście (ucieczka?) z Egiptu</i> | 595 |

RECENZJE:

| | |
|--|-----|
| Bartuschat, Johannes i Franca Strologo, red. 2016. <i>Carlo Magno in Italia e la fortuna dei libri di cavalleria</i> . Ravenna: Longo Editore. Ss. 511. (bp Andrzej F. Dziuba). | 613 |
| Joseph F. O’Callaghan. 2016. <i>Rekonkwista. Krucjaty w średniowiecznej Hiszpanii</i> . Przekład Jan Szkudliński. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. Ss. 397 (bp Andrzej F. Dziuba). | 621 |
| Wykaz autorów | 629 |

Wykaz autorów

- Baczyński Andrzej**, a.baczynski@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Hintz Marcin**, hintz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Każmierczak Zbigniew**, zkazmierczak@gmail.com, Uniwersytet w Białymstoku, Instytut Socjologii i Kognitywistyki, Pl. NZS 1, 15-420 Białystok
- Ostapczuk Jerzy**, j.ostapczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Rzepka Marcin**, marcin.rzepka@upjp2.edu.pl, Instytut Historii UPJPII ul. Kanonicza 9, 31-002 Kraków
- Metropolita Sawa (Michał Hrycuniak)**, m.hrycuniak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Schwendemann Wilhelm**, schwendemann@eh-freiburg.de, Evangelische Hochschule Freiburg, Bugginger Straße 38, 79114 Freiburg
- Toeplitz Karol**, teologia@chat.edu.pl, emerytowany profesor zwyczajny w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Wołosiuk Włodzimierz**, w.wolosiuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa